

Stanislava JÍLKOVÁ, *Pražská arcibiskupská konzistoř v letech 1780 – 1790 (se zvláštním zřetelem k jejím tištěným písemnostem).*

Disertační práce, Katedra pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2011, 319 stran

Studie z novodobé diplomatiky, tím spíše církevní, nepatří mezi nejčastější témata odborných prací. Platí to i pro období z hlediska nejen církevních dějin velmi exponované, jakým byla doba vlády Josefa II. Disertační práci Stanislavy Jílkové, zabývající se pražskou arcibiskupskou konzistoří právě v těchto letech, je proto třeba jen přivítat.

Kromě rozsáhlého Úvodu (s. 6 – 34) a shrnujícího Závěru obsahuje práce celkem pět kapitol, jejichž obsah a strukturu autorka přibližuje na prvních stranách, z nichž vyplývá i to, že původně plánovala zpracovat i doručenou konzistorní korespondenci, nakonec se však z časových důvodů soustředila na tištěné písemnosti, a to jednak vydané přímo pražskou konzistoří, jednak ty, které byly vydány světskými úřady a pro něž byla konzistoř pouze zprostředkovatelkou. I toto dílčí téma však představuje zajímavý příspěvek k problematice.

Za cenný pokládám především úvodní rozbor základních pramenů, zvláště nevydaných (s. 10 – 22), který prozrazuje autorčinu orientaci v rozsáhlém a poměrně složitém fondu Archivu pražského arcibiskupství, ale i v tématu samotném. Hlavním pramenem se stalo celkem 16 svazků kopií expedované korespondence (resp. register, jak autorka konstatuje), následně přináší důkladný vnější popis a zejména paleograficko-diplomatický rozbor těchto zkoumaných úředních knih včetně registraturních pomůcek (protokolů ze zasedání a soudního protokolu) a diplomatický rozbor vlastních tištěných písemností, dochovaných v kopiích, doprovazený přehlednými tabulkami. Ty kromě počtu vydaných tištěných písemností a jejich chronologického rozvržení zachycují i rozlišení jednotlivých typů, jejichž charakteristika je poté připojena: vedle nejrozšířenějších konzistorních intimátů se jednalo o panovnické a arcibiskupské patenty (o jarních patentech je však pojednáno v další kapitole - třetí, nikoli páté, jak autorka uvádí), písemnosti gubernia (cirkuláře a intimáty) a intimáty apelačního soudu; nejvíce tištěných písemností přitom bylo vydáno do roku 1787. Detailní pozornost je věnována i charakteristice tří základních souborů již vydaných pramenů (s. 23 – 25). Autorka nepodcenila ani rozbor literatury (s. 26 – 34), věnované konzistoři, situaci v letech 1780 – 1790, problematice josefinismu, Josefovi II., ale i blouznivectví a sektářství, pochopitelně tolerančnímu patentu, rušení klášterů a bratrstev či zakládání nových diecézí, především českobudějovické, i když se jinak touto otázkou ve své práci nezabývá. Opomenuty přitom nezůstaly zahraniční tituly nebo práce novější, za doplnění by stála zejména nejnovější kniha A. Catalana o Arnoštovi z Harrachu, nebo ze starších prací monografie J. Kadlece o klášteře *Svatá (Zlatá) Koruna*; v přehledu by také bylo vhodné uvést i německé vydání známé knihy E. Wintera věnované josefinismu (i když není v ČR příliš dostupné), v pozn. 74 chybí název práce (byť je zřejmý a dohledatelný v závěrečném seznamu).

Následující kapitoly mají kompilační charakter – jak první, věnovaná josefinismu a jeho zdrojům (s. 35 – 48), tak druhá, zabývající se organizací pražské arcibiskupské konzistoře a její kanceláře v osmdesátých letech 18. století (s. 49 – 65). V první se přitom autorka zabývá nejprve vysvětlením osvícenství, tolerance a dobových proudů jansenismu, galikanismu, episkopalismu a febroniasmu, poté již samotným josefinismem a zejména

charakteristikou typu josefínského faráře jakožto státního úředníka. Tyto pasáže mají cenný informativní význam a vhodně uvádějí do tématu, zatímco stručné pokusy o hodnocení osobnosti Josefa II. (s. 47 – 48) jsou spíše rozpačité, nadbytečně či nejasně vyznívá zařazení dlouhého citátu v pozn. 167 a výhrady mám i k užívání poněkud nejasného termínu „prostý lid“ (s. 47, i dále s. 117, aj.).

Druhá kapitola vychází především z Podlahovy edice zprávy pražského arcibiskupa o stavu arcidiecéze za léta 1759 – 1781 (i když je reprodukována dosti doslovně) a některých dalších zdrojů a kromě situace církve v celé zemi se týká vydávání různých nařízení, všeobecného kancelářského taxovního řádu (1784) i taxovního řádu pro nekatolíky (1787) nebo obsazení míst arcibiskupa i nejdůležitějších konzistorních úředníků (arcibiskupský kancléř, vicekancléř, generální vikář, konzistorní radové) a jejich kompetencí, autorka uvádí i životopisy jednotlivých osobností. Oběma kapitolám a jejich přehlednosti by ovšem prospělo členění na podkapitoly.

Na konzistoř jako vydavatele tištěných písemností určených arcidiecéznímu kléru se zaměřuje třetí kapitola disertace (s. 66 – 82) a postupně seznamuje s konkrétními nařízeními, především již zmíněnými jarními patenty z jednotlivých let a jejich obsahem, dále nařízeními týkajícími se uctění památky Marie Terezie v roce 1780, dodržování čtyřicetiletého půstu v letech 1781 – 1784, svatováclavských slavností v letech 1781 – 1783, povolení vybírat almužny ve prospěch obyvatel lokalit, postižených většinou nějakou živelnou pohromou (vhodně doplněných přehlednou tabulkou) a konečně oznámení o publikování náboženských knih nebo pokynů k zaslání dotazníků pro vydání Schallerovy *Topographie*. Mnohem rozsáhlejší je další, čtvrtá kapitola (s. 83 – 121), věnovaná zeměpanským nařízením v náboženských a církevněpolitických záležitostech (*in publico-ecclesiasticis*), které konzistoř zprostředkovala kléru, příp. i věřícím celé diecéze. Autorka je rozdělila podle témat do osmi skupin a pro každou z nich následně přináší tabelární chronologický přehled vydání v jednotlivých letech a měsících (zřejmě nedopatřením uvádí v tabulce na s. 83 na rozdíl od ostatních měsíce nikoli číslicí, ale písmeny), podíl na celkovém počtu všech 353 doložených tištěných písemností a poté charakterizuje příslušná nařízení či opatření. Kapitola bohužel není dokončena, resp. strana 121 je totožná se stranou 120 a další strana či její obsah chybí. K obsahu nařízení snad jen poznámku, že by bylo užitečné podat zevrubnější (i knihovědnou) informaci o učebnicích používaných v generálním semináři (s. 94 – 95), k informaci o odstranění hořlavých látek z důvodu nebezpečí požáru (s. 117) je třeba podotknout, že v dané době není ani mimořádná, ani kuriózní, ale odráží dobové zkušenosti s ničivými požáry, jak ostatně vyplývá i z přehledu povolení vybírat almužny v důsledku živelné pohromy (s. 78 – 79), kde je požár zmíněn v šesti z uvedených devíti případů, a obava před požárem stála i z dnešního pohledu kuriózně například nad zákazy kouření tabáku na veřejných prostranstvích. Pokud jde o nařízení týkající se omezení procesí apod., je třeba připomenout, že byla pozitivně přijímána i samotnými duchovními (příkladem může být např. sedlčanská slavnost Rosa, zavedená děkanem v průběhu rekatolizace zřejmě na začátku 18. století a zrušená k nelibosti věřících opět místním duchovním správcem právě v době josefínské), přičemž názory duchovních na různé projevy zbožnosti se lišily (a podobně různé názory by se daly najít i dnes).

Velmi stručná je naopak pátá kapitola, která představuje konzistoř nikoli jako vydavatele, ale jako příjemce písemností církevních vydavatelů, a to na příkladu papežských

listin (s. 122 – 125) – přičemž, jak již bylo uvedeno, představuje zlomek původního záměru zabývat se veškerou doručenou korespondencí. I tentokrát autorka sleduje doručené papežské listiny (celkem 43 kusů, z toho 41 breve a 2 buly) chronologicky i obsahově, i když nejvíce z nich se týká udělení odpustků ke konkrétním kostelům (přičemž bohužel až na výjimky chybí jejich bližší určení, resp. lokalizace, zato je vcelku nadbytečně upřesněn kostel sv. Petra v Praze Na Poříčí), jen menší počet papežských listin se vztahuje k povolení konat zádušní mše nebo k církevnímu manželskému právu. Shrnutí výsledků disertace přináší Závěr (s. 126 – 130).

V disertaci nechybí seznam zkratk (s. 131) ani seznam nevydaných i vydaných pramenů a literatury (s. 132 – 141), včetně podrobného soupisu všech zkoumaných papežských listin, 16 jednotlivých knih kopiářů expedované korespondence, 15 protokolů z jednání konzistoře a soudního protokolu z let 1780 – 1790, resp. 1791, i podacího protokolu z roku 1780. Výčet použité literatury je poměrně skromný (zahrnuje 87 titulů, včetně různých lexikonů a příruček), i když odpovídá dosud nepříliš velkému zájmu o danou problematiku ve zkoumaném období. Citace jsou psány poněkud nezvykle (místo vydání kurzívou) a nejednotně, Locatelliho práce je uvedena ve vydaných pramenech i literatuře, Podlahovy *Series* by měly být zařazeny spíše mezi edicemi, tj. vydanými prameny. Kromě již zmíněných chybějících titulů by bylo možno doplnit zejména některé práce Z. Nešpora.

Nejrozsáhlejší část disertační práce Stanislavy Jílkové ovšem představuje „*Regestář všech tištěných konzistorních a vybraných ostatních písemností v náboženských a církevněpolitických záležitostech, vydaných za vlády Josefa II. od 30. listopadu 1780 do 20. února 1790*“ (s. 142 – 312), který autorka sestavila podle dochovaných tištěných pramenů v kopiářích z fondu Archiv pražského arcibiskupství a vydaných dobových zákoníků (bohužel chybí vysvětlení hvězdičky, doplněné za názvem). Regestář obsahuje celkem 1512 záznamů, řazených chronologicky, a uvádí kromě data stručný obsah písemnosti, příp. typ dokumentu, a odkaz na nevydané či/a vydané prameny. Cenu jinak velmi užitečného a důkladně zpracovaného přehledu, jemuž jistě autorka věnovala velké množství času a energie, bohužel snižuje chybějící především věcný, ale i místní či jmenný rejstřík – i když i zde se zřejmě neblaze projevil nedostatek času. Kromě registáře ještě autorka připojila edici taxovního řádu pro protestantské konzistoře z 16. 11. 1787 (s. 313 – 315), instrukce pro konzistorního kancléře z 20. 12. 1782 (s. 316 – 317) a seznamu zakázaných knih z části roku 1783 (s. 318 – 319).

Disertace S. Jílkové bohužel vykazuje různé formální nedostatky - občas chybí interpunkce (např. s. 66, 68), jindy jsou čárky vloženy nadbytečně, vyskytují se překlapy (z významnějších např. počet dní mezi živelnou pohromou a povolením vybírat almužnu na s. 79 – ne 43, ale 53), stylistické chyby či neobratnosti (s. 8 – „písemnosti ... uvedené v podacích protokolech konzistoře od nástupu Josefa II. na trůn ... po smrti své matky ... až do jeho smrti...“; s. 12 – „jde ... o písarskou chybu, vzniklou ... díky písarově nepozornosti“; s. 47 - „jak se Josef II. plete do vnitřních záležitostí církve“; s. 90 – „Buquoy ... zřídil ‘Tereziino údolí’ pojmenované po jeho babičce“). Rušivě působí míchání různých časů (např. s. 52, 70, 91) nebo vyšínutí z vazby či krkolomné větné konstrukce, někdy obtížně srozumitelné (např. s. 52/53, 63 nahoře, 106, 108, 111, 129), velmi časté zakončení řádky jednohláskovou předložkou (k, o, s, u, v, z), rozdělené datum na konci řádky (např. s. 84, 115, 120, 127) nebo podobně oddělení jména a řadové číslovky papeže Pia VI. (s. 129), příp.

použití odlišných typů písma (i když zde není zřejmé, zda jde o omyl nebo záměr – s. 16-20, 23, 25, 28, 80-81, 108). Jako nepřiliš vhodné se jeví užití archaického překladu epitafu Josefa II. z práce F. X. Kryštůfka (s. 48), podobně by bylo vhodnější použít v citátu z pramene (s. 76) místo transliterace transkripci. V některých případech se autorka neubrnila přejímání formulací zdroje (např. s. 39 – „ze zhoubných myšlenek“ (knihy C. Jansena), což uvádí bez uvozovek), opakovaně používá termín „*placitum regium*“ (s. 25, 53, 110 – místo správného *placetum*), v rozvedení zkrácené formulace na s. 17 jí zůstaly tečky před hranatými závorkami a v Závěru užívá dvakrát starý název pro dnešní Národní archiv (s. 126, 128), i když ho jinde (s. 10) uvádí správně a jako jeho pracovnice si ho je samozřejmě vědoma. Také odkaz na užití „**příručky s názvem *Knihopis českých a slovenských tisků*...** pro „popis grafické podoby tištěného textu“ (s. 64) nepůsobí v odborné práci nejvhodněji. Poznámkový aparát k dějinám Tovaryšstva Ježíšova (pozn. 120) by si zasloužil doplnění o novou literaturu (zejm. I. Čornejové), podobně chybí novější literatura k Janu Nepomuckému (pozn. 206). Naopak jsou poněkud zbytečně uváděny roky vlády Karla VI., Marie Terezie a jejich nástupců (s. 57 – 58) nebo vysvětlení funkce světícího biskupa (pozn. 218), jestliže není vysvětlen např. apoštolský notář nebo děkan (obě pozn. 264). Poněkud nezvykle působí důsledné psaní slova „církev“ s velkým „c“ – bez vysvětlení, ale pouze pro církve římskokatolickou (včetně francouzské, ne však pro schizmatickou jansenistickou – obojí s. 39), podobně psaní slov Eucharistie (s. 39) nebo Katechismus (s. 70); ani v nejmenším neupírám autorce její právo zvolit tento způsob, v odborné práci je však neobvyklý a neuvádějí jej ani ryze církevní historici a duchovní, např. J. Kadlec (jehož citát z *Přehledu českých církevních dějin* na s. 43 si autorka příslušně upravila). Ne vždy je také jasné použití odkazu v poznámce v podobě „Tamtéž“, není-li v předchozí poznámce odkázáno na jediný zdroj a není tedy zřejmé, nač je odkazováno (např. pozn. 156 na s. 44, pozn. 320 na s. 81!).

Těmito výhradami, které byly, jak se domnívám, v naprosté většině způsobeny časovou tísní, bych ale nechtěla odsunout do pozadí odborné kvality práce. Mezi ně počítám především bezpečnou znalost problematiky a orientaci v ní, náročný výzkum vyžadující znalost latiny a němčiny i dobové situace, důkladně a detailně zpracovaný především diplomatický rozbor materiálu a sestavení již zmíněného registáře. I když sama autorka přiznala, že práce neodpovídá jejímu původnímu záměru, vyjádřila současně přání v práci podle něho pokračovat. Přes uvedená omezení představuje její disertační práce dle mého soudu cenný příspěvek k dosud nezpracované problematice církevních dějin a diplomatiky josefínské doby, a proto ji doporučuji k obhajobě.

V Praze dne 12. září 2011

Doc. PhDr. Marie Ryantová, CSc.
Ústav archivnictví a pomocných věd historických
Filosofické fakulty Jihočeské university
v Českých Budějovicích